

تحلیل و پیش‌بینی اشتغال در شهر سبزوار رهیافت تغییر سهم، اقتصاد پایه و نسبت مکانی

دکتر حسین حاتمی‌نژاد^۱ و سیدهادی حسینی^۲

چکیده

هدف این نوشتار تحلیل و پیش‌بینی تغییر و تحولات بخش‌های اقتصادی به ویژه اشتغال آنها در شهر سبزوار طی سالهای سرشماری ۷۵-۱۳۸۵ بوده است. روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی بوده و از مدل‌های برنامه‌ریزی اقتصادی چون دیاگرام سه‌گوش، طولی و عرضی ایزارد، نسبت مکانی، اقتصاد پایه و تغییر سهم استفاده شده است. بررسیها نشان داد که نقش شهر سبزوار طی سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ از نقشی بازرگانی به خدماتی تبدیل شده است. ترسیم مدل طولی - عرضی ایزارد نشان داد که این شهر در بخش صنعت نسبت به کل کشور دارای رشد بالایی بوده است و برای بخش‌های خدمات و کشاورزی این روند معکوس بوده است. همچنین بررسی اقتصاد پایه شهر نشان داد که در بخش‌های کشاورزی و خدمات شهر دارای اقتصاد پایه‌ای بوده و دارای مزیت نسبی است. پیش‌بینی شاغلان با کمک مدل تغییر سهم حاکی از این است که تا سال ۱۳۹۵ حدود ۳۱۰۰۰ نفر به شاغلان شهر اضافه خواهد شد. طی این سالها بخش کشاورزی دارای رشد منفی تعداد شاغلان و بخش خدمات دارای بیشترین تعداد شاغلان خواهد بود.

کلیدواژگان: سبزوار، اشتغال، تغییر سهم، اقتصاد پایه، نسبت مکانی، طولی - عرضی ایزارد.

۱. استادیار دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران

۲. استادیار دانشگاه حکیم سبزواری

مقدمه

امروزه شهرها محل استقرار و زندگی بخش عمده‌ای از جمعیت جهان هستند. بنابر پیش‌بینی‌های دفتر اسکان بشر سازمان ملل متحد تا سال ۲۰۵۰ حدود دو سوم جمعیت جهان در شهرها ساکن خواهند بود (کوهن، ۲۰۰۵: ۲). شهرها همواره در طول تاریخ محرک و بنیان رشد و توسعه اقتصادهای ملی بوده‌اند و بدیهی است که اگر این مکانها وظیفه خود را به خوبی انجام ندهند، کل اقتصاد ملی با مشکل مواجه خواهد شد (عسگری، ۱۳۸۳: ۱۳). الگوها و تحولات عمده اقتصادی در سطوح منطقه‌ای، ملی و جهانی از شهرها نشأت می‌گیرند (هاشمی، ۱۳۸۸: ۲). لذا شناخت فرصتها و تهدیدها و پتانسیل‌های بالقوه مناطق شهری اولین گام در راستای برنامه‌ریزی اقتصادی شهرها و بالتبع برنامه‌ریزیهای اجتماعی، فرهنگی و کالبدی آنها به شمار می‌رود. در جهانی چنین متغیر، شهرهایی پایدار خواهند بود که بتوانند مزیت‌های رقابتی خود را بشناسند، تغییرات اقتصادی در عرصه جهانی را تحلیل نمایند و سپس بر اساس این شناختها و تحلیل‌ها اقدام به برنامه‌ریزی نمایند.

متأسفانه در نظام برنامه‌ریزی شهری ایران به واسطه فقدان سطوح مختلف برنامه‌ریزیهای فضایی و آمایشی و بالاخص نبود سیستم مدیریت یکپارچه شهری مباحث مربوط به اقتصاد شهری و نقش شهرها در رشد و توسعه منطقه‌ای و کاهش نابرابریهای منطقه‌ای مغفول مانده است. مشکل اساسی اقتصاد شهری این است که زمانی که بحث مدیریت شهری مطرح می‌گردد، در واقع هدف بیشتر موضوع مالیه شهری است و نه اقتصاد شهری (صفایی، ۱۳۸۲: ۱۹). از سوی دیگر در طرحهای جامع شهری نیز مشاورین تهیه‌کننده طرح عمدتاً توجه خود را بر ابعاد فضایی و کالبدی متمرکز ساخته و بحث اقتصاد شهر و تعیین جهات توسعه اقتصادی شهر و مزیت‌های رقابتی شهرها چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرد. با شناخت تغییر و تحولات اقتصادی شهرها، شناسایی امکانات، پتانسیل‌ها و موانع و تهدیدهای بالقوه شهر در سطوح ملی، منطقه‌ای و حتی جهانی خواهیم توانست با دقت و کارایی بیشتری به برنامه‌ریزی برای آنها بپردازیم.

طرح مسأله

اشتغال از جمله متغیرهایی مهمی است که از سیاستهای مختلف رشد و توسعه منطقه‌ای متأثر می‌گردد. وجود نابرابری در بین شهرها و نواحی مختلف عمدتاً ریشه در عدم شناخت واقعی از

سیاست‌های متخذه در مناطق و ارزیابی تأثیر آنها بر متغیرهای مختلف اقتصادی از جمله اشتغال بوده است (صباغ‌کرمانی، ۱۳۷۷: ۶۴). تجزیه و تحلیل بحث اشتغال در شهرهای مختلف می‌تواند به شناخت فعالیت‌های که در آن شهر به منزله موتور رشد اقتصادی هستند، کمک نموده و زمینه را برای توسعه اشتغالزایی و کاهش نرخ بیکاری فراهم سازد.

شهر سبزوار از جمله شهرهای مهم کشور و استان خراسان رضوی می‌باشد که به واسطه موقعیت بی‌نظیر چهارراهی آن و قرارگیری در مسیر عبور سالیانه میلیون‌ها زائر و گردشگر بارگاه امام رضا^(ع) و سابقه تاریخی‌اش از دیرباز مورد توجه بوده و همراه به عنوان دومین شهر استان خراسان دارای رشد جمعیتی بالایی بوده است.

اولین آمارهای رسمی در خصوص تعداد جمعیت شهر سبزوار مربوط به سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۳۵ است. در مورد جمعیت این شهر قبل از سال ۱۳۳۵ اکثر آمارهای ارائه شده به صورت برآورد و تخمین می‌باشد. آمارها حاکی از این است که جمعیت این شهر همواره در طی زمان رو به افزایش بوده است و نرخ رشد این شهر بین سالهای ۱۳۴۵-۱۳۶۵ بیش از ۵ درصد بوده است. در برآورد جمعیت شهر برای سال ۱۳۹۵ نرخ رشد شهر برای دوره ۸۵-۱۳۹۵ برابر با نرخ رشد دوره ۷۵-۱۳۸۵ در نظر گرفته شده است که بر این اساس جمعیت شهر در سال ۱۳۹۵ به بیش از ۲۷۰ هزار نفر خواهد رسید (جدول شماره ۱).

بر اساس آمار سال ۱۳۸۵ نسبت جنسی در این شهر ۱۰۱ نفر بوده است. پایین بودن این نسبت در شهر سبزوار را شاید بتوان ناشی از مهاجرت مردان این شهر به سایر نواحی دانست. بررسی نسبت جنسی در شهر سبزوار در گروه‌های مختلف سنی حاکی از این است که در گروه‌های سنی ۱۵-۱۹ و ۲۰-۲۴ سال این نسبت به ترتیب ۹۶ و ۸۷ بوده است که گویای مهاجرت جوانان جهت یافتن کار و تحصیل می‌باشد. بالا بودن میزان نسبت جنسی در گروه‌های سنی ۳۰-۳۴ و ۳۵-۳۹ سال (به ترتیب ۱۲۴ و ۱۲۱) نیز شاید به دلیل مهاجرت سرپرستان خانوارهای روستایی جهت کار به این شهر باشد. بررسی چگونگی توزیع جمعیت در میان گروه‌های سنی عمده حاکی از این است که این شهر دارای جمعیت نسبتاً جوانی است. بررسی جمعیت شهر به تفکیک گروه‌های سنی عمده نشان می‌دهد که گروه‌های سنی ۱۴-۰، ۱۵-۲۵ ساله حدود ۵۰ درصد جمعیت شهر سبزوار را تشکیل می‌دهند. بالا بودن جوانی جمعیت این شهر در کنار نبود فرصت‌های شغلی مناسب و به ویژه هجوم بخش عمده‌ای از بیکاران نواحی روستایی

پیرامون به این شهر که عمدتاً در مشاغل کاذب مشغول شده‌اند، مشکلات عدیده‌ای را هم در شرایط کنونی و هم در آینده برای شهر سبزوار ایجاد خواهد کرد. لذا، آگاهی از پتانسیل‌ها و تنگناهای پیش‌روی شهر سبزوار در ابعاد محیطی، اقتصادی و اجتماعی و غیره خواهد توانست زمینه مناسبی را برای بهره‌گیری از فرصت‌های پیش‌روی شهر سبزوار به ویژه در بخش‌های اقتصادی ایجاد نماید و با ایجاد زمینه اشتغال و فعالیت اقتصادی با توجه به مزیت‌های نسبی موجود در این شهر، شرایط را برای پایداری توسعه این شهر در آینده فراهم ساخت.

جدول ۱: تغییرات جمعیتی شهر سبزوار بین سالهای ۱۳۱۳-۱۳۸۵

سال	جمعیت به نفر	نرخ سالیانه رشد
۱۳۱۳ هـ.ش	۱۸۰۴۰	--
۱۳۳۵ هـ.ش	۳۰۵۴۵	۲.۴۲
۱۳۴۵ هـ.ش	۴۲۴۱۵	۳.۳۴
۱۳۵۵ هـ.ش	۶۹۱۷۵	۵.۰۱
۱۳۶۵ هـ.ش	۱۲۹۱۰۳	۶.۴۴
۱۳۷۵ هـ.ش	۱۷۰۷۳۸	۲.۸۳
۱۳۸۵ هـ.ش	۲۱۶۵۲۴	۲.۴۰
۱۳۹۵ هـ.ش	۲۷۴۴۷۶	۲.۴۰

مأخذ: سرشماریهای عمومی نفوس و مسکن سالهای ۲۵-۸۵ و محاسبات نگارندگان

هدف، سؤال و فرضیه‌های تحقیق

هدف از این نوشتار بررسی و تحلیل تغییر و تحولات اشتغال در شهر سبزوار، شناسایی مزیت‌های نسبی حاکم بر بخش‌های اقتصادی این شهر و در نهایت پیش‌بینی شاغلان در گروه‌های فعالیتی تا سال ۱۳۹۵ است. سؤال اساسی این تحقیق عبارت از این است که طی دهه‌های اخیر نقش شهر سبزوار چه تحولاتی را به خود دیده است و کدام بخش‌ها و یا فعالیت‌ها در اقتصاد شهر سبزوار نسبت به نقاط شهری کشور و استان خراسان رضوی دارای مزیت نسبی هستند و به عبارتی جزء فعالیت‌های پایه یا صادراتی قرار می‌گیرند.

فرضیه‌های تحقیق

۱. جایگاه تجاری و بازرگانی شهر سبزوار طی دهه‌های اخیر روبه افول بوده است.
۲. در برنامه‌ریزیهای شهر از مزیت‌های نسبی شهر سبزوار در بخش گردشگری غفلت شده است.
۳. متوسط نرخ رشد اقتصادی این شهر در مقایسه با نقاط شهری استان در وضعیت نامناسب‌تری قرار دارد.

مبانی نظری تحقیق

تئوری ریکاردو (Ricardo) در حقیقت نقطه شروعی برای بحث در خصوص تخصص‌گرایی در مناطق و آغاز امکان تجارت بین منطقه‌ای است. بر اساس این تئوری وجود مزیت‌های نسبی در دو منطقه باعث ایجاد انگیزه تجارت و تبادل کالا بین مناطق می‌گردد (صباغ‌کرمانی، ۱۳۸۰: ۱۱۰). نظریه بازرگانی معتقد است که به جای اقدام به تولید حجم وسیعی از کالا و خدمات مورد نیاز، منطقه می‌بایستی بر تولید کالا و خدماتی متمرکز شود که در آنها نسبت به دیگر مناطق دارای مزیت نسبی است و با تخصصی شدن به جای متنوع شدن، درآمد بیشتری از صادرات به دست آورد که خود منشأ انباشت سرمایه و چرخه رشد اقتصادی است (صرافی، ۱۳۷۷: ۱۰۱ در زیاری، ۱۳۸۳: ۱۱۷).

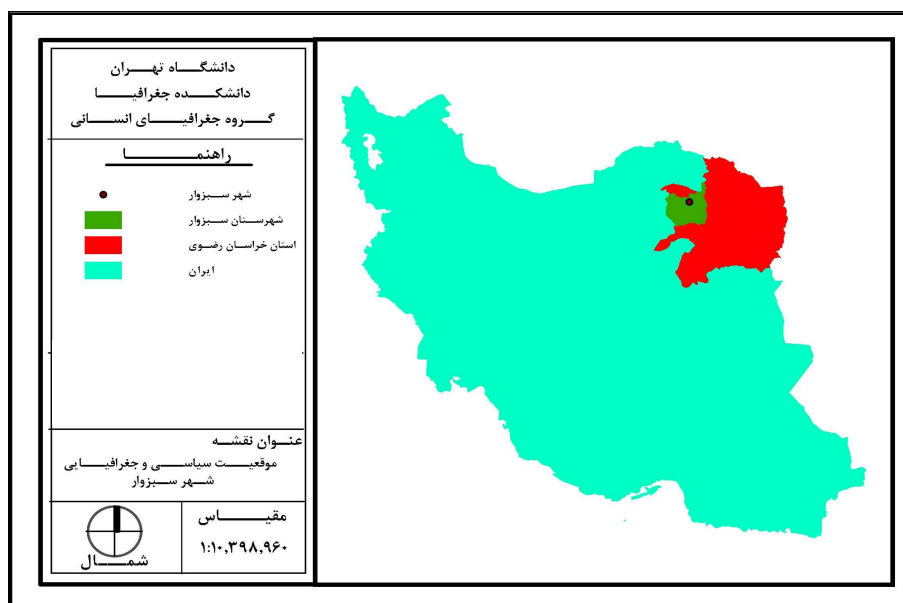
به‌طورکلی تئوریهای رشد منطقه‌ای را در سه طبقه می‌توان دسته‌بندی کرد: اول آن دسته از مدلها هستند که عوامل طرف تقاضا را به عنوان نیروی محرکه رشد در نظر می‌گیرند و به مدل‌های تقاضا محور معروفند. دومین گروه، متغیرهای طرف عرضه را مورد تأکید قرار می‌دهند که به مدل‌های طرف عرضه معروفند. و سومین گروه نیز مهمترین عوامل مؤثر بر رشد را جریان علیت‌های تجمعی در اقتصاد مناطق می‌دانند. به این ترتیب که به محض وقوع شوک خارجی در یک منطقه، این عامل موجب آثار تجمعی و ارتباطات درون منطقه‌ای گشته و از داخل جریان رشد را تشدید می‌نماید (صباغ‌کرمانی، ۱۳۷۷: ۲۱۸).

از جمله مدل‌های طرف تقاضا می‌توان به مدل‌های رشد بر اساس صادرات (پایه)، مدل کینزیها، مدل داده - ستانده، مدل ضریب شتاب‌دهنده و مدل هارود - دومار اشاره نمود. و از معروف‌ترین

مدلهای طرف عرضه می‌توان به مدل یک بخشی و دو بخشی نئوکلاسیک‌ها اشاره نمود (همان).

معرفی محدوده مورد مطالعه

شهر سبزوار در غرب استان خراسان رضوی قرار گرفته است. این شهر دارای موقعیتی چهارراهی است. بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ دارای جمعیتی برابر با ۲۱۶۵۲۴ نفر بوده است. از کل جمعیت ۱۵ سال به بالای شهر حدود ۴۰ درصد جمعیت فعال اقتصادی و ۶۰ درصد جمعیت فعال غیر اقتصادی بوده‌اند. نرخ بیکاری شهر برابر با ۹/۶ درصد و نرخ واقعی فعالیت برابر با ۲۹/۹ درصد بوده است.

نقشه ۱: موقعیت سیاسی و جغرافیایی شهر سبزوار

روش تحقیق

روش پژوهش در این تحقیق “توصیفی و تحلیلی” است. ابتدا با مراجعه به نتایج تفصیلی سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن طی دهه‌های ۱۳۳۵-۱۳۸۵ آمارهای مورد نیاز استخراج گردید. سپس با استفاده از مدل‌های تحلیلی اشتغال شامل دیاگرام سه‌گوش، مقایسه طولی و عرضی ایزارد، مدل ضریب مکانی L.Q، مدل اقتصاد پایه و مدل تغییر سهم اقدام به تحلیل و

پیش‌بینی روند اشتغال برای شهر سبزوار تا سال ۱۳۹۵ شده است.

ساختار اقتصادی و تیپولوژی شهر

براساس آمار سال ۱۳۷۵ درصد شاغلین در بخش کشاورزی، صنعت و خدمات در شهر سبزوار به ترتیب ۵/۶۳، ۹۴/۴۳، ۶۳/۳۰ درصد از کل شاغلین بوده است. بر اساس آمار سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ شهر سبزوار، درصد شاغلین در بخش کشاورزی نسبت به سال ۱۳۷۵ دارای کاهش حدود ۰/۲ بوده است. بخش خدمات نیز همانند بخش کشاورزی نسبت به دوره ۱۳۷۵ دارای کاهشی حدود ۰/۵ درصدی است. اما بخش صنعت نسبت به سال ۱۳۷۵ دارای افزایشی حدود ۰/۷ درصدی بوده است. با توجه به اینکه در شهر سبزوار به دلیل ویژگیهای محیطی و نبود پتانسیل‌های طبیعی برای ایجاد صنایع بزرگ مقیاس قابلیت چندانی وجود ندارد و از دیرباز نیز این شهر دارای سابقه تجاری در سطح کشور و استان است، می‌توان گفت که دلیل افزایش ۰/۷ درصدی شاغلین بخش صنعت نسبت به سال ۱۳۷۵ عمدتاً مربوط به بخش ساختمان و استخراج معدن دانست. بررسی تحولات شاغلین شهر در طی سه دهه گذشته حاکی از آن است که بخش خدمات در این ۳۰ سال همواره شاغلین خود را به نفع شاغلین سایر بخشها از دست داده‌اند، به طوری که از ۶۵ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۶۳ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است. این آمار هر چند که در ظاهر می‌تواند مثبت تلقی گردد و نشان‌دهنده رشد سایر بخش‌های اقتصادی در شهر باشد، اما برای شهری مانند سبزوار که دارای یدی طولانی در خدمات بازرگانی و تجارت است، کاهش سهم فعالیتهای بازرگانی و خدماتی نمادی منفی از رشد جایگاه اقتصادی آن در سطح استان و کشور است.

بررسی تفصیلی‌تر ترکیب و توزیع شاغلین شهر سبزوار در میان بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۵ حکایت از این دارد که بخش عمده فروشی و خرده فروشی با ۲۰/۶۵ درصد تعداد کل شاغلین بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است. نکته جالب در این خصوص قرار گرفتن بخش استخراج معدن در رتبه دوم است که با توجه به وجود معادن غنی معدنی همانند کرومیت، نیکل، تیتانیوم، طلا، مس، لیتیوم و ... ضرورت توجه بیش از پیش به این بخش را یادآور می‌شود. بخش ساختمان با توجه به بالا رفتن قیمت نفت در کشور و رونق فعالیتهای ساخت و ساز در رتبه سوم تعداد شاغلین قرار می‌گیرد. بخش آموزش نیز با توجه به وجود

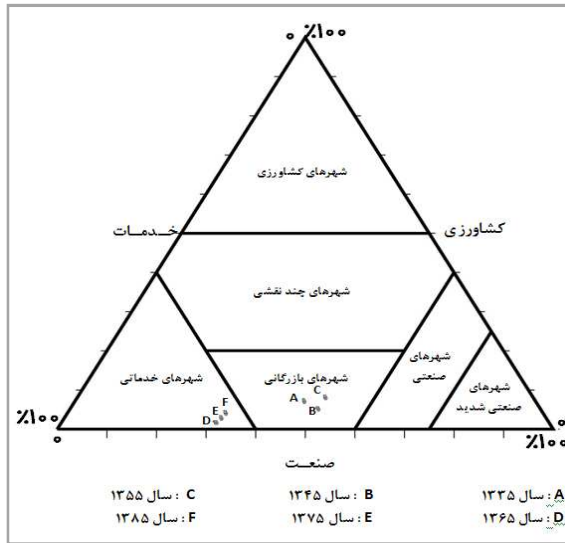
مراکز آموزش عالی چون دانشگاه تربیت معلم، دانشگاه علوم پزشکی، دانشگاه آزاد، دانشگاه پیام نور و مرکز تربیت معلم و مراکز غیرانتفاعی رتبه پنجم را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲: گروههای عمده فعالیت شهر سبزوار طی سالهای ۳۵-۸۵

۱۳۸۵	۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵	گروههای عمده فعالیت
۵/۴۴	۵/۶۳	۴/۲	۳/۷۷	۵/۵۴	۷/۰۹	کشاورزی (درصد)
۳۱/۱	۳۰/۴	۳۰/۶	۴۶/۶	۴۹/۵	۴۴/۹	صنعت و ساختمان (درصد)
۶۳/۴	۶۳/۹	۶۵/۱	۴۹/۵	۴۴/۸	۴۸/۰	خدمات (درصد)
۲۹/۹	۳۲/۱	۲۲/۷	۲۴/۵	۲۶/۸	۲۸/۳	درصد شاغلین به کل جمعیت

مأخذ: سرشماری عمومی نفوس و مسکن سالهای ۱۳۳۵ - ۱۳۸۵.

در ادامه با توجه به آمارهای حاصل از سرشماریهای ۱۳۳۵ الی ۱۳۸۵ سبزوار به تعیین تیپولوژی شهر با استفاده از دیاگرام سه‌گوش خواهیم پرداخت. روند تحولات نقش شهر سبزوار طی دوره‌های مورد بررسی حاکی از این است که این شهر از شهری بازرگانی تبدیل به شهری خدماتی شده است. بی‌شک یکی از دلایل این امر را می‌توان رشد فوق‌العاده شهر مشهد در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در سطح استان دانست که با تمرکز امکانات و مراکز اداری، سیاسی و مالی در خود توانسته است شرایط را برای سایر شهرهای رقیب دشوار نماید و زمینه‌های تجاری و بازرگانی را در خود متمرکز نماید. علاوه بر این شاید بتوان عدم برنامه‌ریزی درازمدت مسئولین و مدیران شهری و عدم توجه به مزیت‌های نسبی شهر سبزوار را از عوامل این تغییر دانست.

نمودار ۱: تحولات نقش شهر سبزوار طی دهه‌های ۳۵-۸۵

مأخذ: فرید، ۱۳۷۵: ۳۳۶ و محاسبات نگارندگان

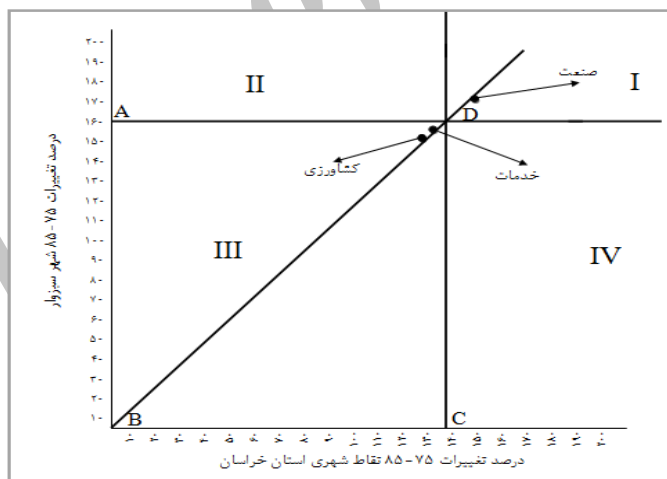
ترسیم مدل طولی - عرضی ایزارد

این مدل روشی است که برای تحلیل موقعیت اقتصادی شهر به منظور شناخت و پیش‌بینی سهم بخش‌های اقتصادی شهر یا منطقه در مقایسه با سطح ملی به کار گرفته می‌شود. به‌طور کلی این روش تفاوت رشد در بخش‌های اقتصادی منطقه را در مقایسه با رشد همان بخش‌ها در سطح ملی مورد بررسی قرار می‌دهد (ایزارد، ۱۳۵۷: ۳۵۹). در این نمودار، محور افقی بیانگر درصد تغییرات شاغلان در سطح ملی (کلان) و محور عمودی درصد تغییرات شاغلان منطقه یا شهر است. ابتدا از طریق درصد تغییرات کل سطوح ملی (کلان)، منطقه یا شهر به چهار قسمت تقسیم می‌شود که موقعیت هر یک از قسمت‌ها بدین شرح هستند. الف. اگر هر یک از بخش‌ها در قسمت I قرار گیرد، آن بخش‌ها در سطح ملی (کلان)، منطقه و شهر نسبت به متوسط رشد اقتصادی وضعیت بهتری را دارا بوده‌اند. ب. اگر هر یک از بخش‌ها در قسمت II قرار گیرد، آن بخش‌ها در سطح ملی (کلان) پایین‌تر و در سطح منطقه یا شهر، فراتر از متوسط رشد اقتصادی بوده‌اند. ج. هرگاه هر یک از بخش‌ها در قسمت III قرار گیرد، آن بخش‌ها در سطح ملی (کلان) و منطقه یا شهر، نسبت به متوسط رشد اقتصادی وضعیت پایین‌تری را دارا بوده‌اند. د. هرگاه هر یک از بخش‌ها در قسمت IV قرار گیرد، آن بخش‌ها در سطح ملی (کلان) فراتر و در سطح منطقه‌ای پایین‌تر از متوسط رشد

اقتصادی بوده‌اند (حکمت‌نیا، ۱۳۸۵: ۶۶).

نمودار شماره ۲ که بر اساس اطلاعات جدول شماره ۳ ترسیم شده است، بیانگر این است که بخش صنعت هم در سطح مناطق شهری استان خراسان و هم در شهر سبزوار نسبت به متوسط رشد اقتصادی ملی در وضعیت بهتری قرار داشته است. این امر را شاید بتوان به رونق فعالیتهای ساختمانی به ویژه در شهر سبزوار دانست. افزایش قیمت نفت در سالهای اخیر تأثیر به‌سزایی در رونق بخش صنعت داشته است.

اما بخش‌های اقتصادی کشاورزی و خدمات هم در سطح مناطق شهری استان و هم در بخش شهر سبزوار نسبت به متوسط رشد اقتصادی در وضعیت پایین‌تری بوده‌اند. بی‌تردید، روند خشکسالی‌ها در سالهای اخیر در کاهش شاغلان بخش کشاورزی بی‌تأثیر نبوده است. کاهش نسبت رشد اقتصادی بخش خدمات نسبت به متوسط رشد اقتصادی هر چند ناچیز است، اما می‌توان چنین حدس زد که رشد بخش صنعت در کاهش رشد بخش خدمات و گرایش شاغلان بخش خدمات بدان سو دارای تأثیر به‌سزایی بوده است. یک نقطه قابل توجه محور مختصات ذیل، زاویه‌ای است که قطر منحنی (زاویه B) با محور افقی تشکیل می‌دهد. مشاهده زاویه حادث شده در نمودار شماره ۲ (زاویه ۴۵ درجه) بیانگر این است که رشد اقتصادی شهر سبزوار نسبت به متوسط رشد اقتصادی نقاط شهری استان خراسان در وضعیت برابری قرار دارد.

نمودار ۲: موقعیت بخش‌های اقتصادی نقاط شهری استان خراسان

و شهر سبزوار بین سالهای ۷۵-۱۳۸۵، مأخذ: محاسبات نگارندگان

جدول ۳: تغییرات کمی بخش‌های اقتصادی مناطق شهری استان خراسان و شهر سبزوار

شاغلین در بخش‌های اقتصادی شهر سبزوار		شاغلین در بخش‌های اقتصادی نقاط شهری خراسان رضوی			بخشهای اقتصادی
تغییرات اشتغال (درصد)	شاغلین ۱۳۸۵	شاغلین ۱۳۷۵	تغییرات اشتغال (درصد)	شاغلین ۱۳۸۵	
۱۵۱	۳۵۲۲	۲۳۲۵	۱۲۸	۶۶۵۲۲	کشاورزی
۱۷۱	۵۰۱۷۷	۱۱۷۸۵	۱۴۹	۳۸۷۲۲۲	صنعت
۱۵۶	۴۱۰۷۳	۲۶۴۱۰	۱۳۳	۶۷۴۴۰۲	خدمات
۱۶۰	۶۴۷۷۲	۴۰۵۲۰	۱۳۸	۱۱۲۸۱۴۶	مجموع

مأخذ: سرشماری عمومی نفوس و مسکن سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵

تعیین پایه اقتصادی شهر

تئوری اقتصاد پایه از اولین تئوریهای رشد اقتصاد منطقه است. بر اساس این تئوری، نرخ رشد منطقه تابعی است از عملکرد صادراتی منطقه. این تئوری تأکید خاصی بر تخصیص فعالیتهای اقتصادی مناطق و نقش صادراتی آنها دارد. یعنی باید بین آن دسته از فعالیتهای که منطقه در آن تخصص دارد از یک طرف و سایر فعالیتهای از سوی دیگر تفاوت قائل گردید و در نهایت، بخش صادراتی مناطق است که موجب رشد منطقه می‌شود. از آنجا که آمار مربوط به اشتغال معمولاً راحت‌تر از سایر متغیرهای منطقه‌ای در دست است، این مدل عمدتاً در مورد اشتغال مناطق به کار می‌رود (آرمسترانگ و تیلور، ۱۹۹۳ در صباغ کرمانی، ۱۳۷۷: ۶۶). از جمله مشکلات اساسی پیش‌روی تئوری اقتصاد پایه، نحوه شناسایی بخش‌های پایه و غیرپایه است. اصولاً دو راه برای تخمین و تشخیص بخش‌های پایه و غیرپایه وجود دارد. روش اول، روش شناسایی بخش‌های پایه از طریق آمارگیری است. این روش در عمل به علت هزینه زیاد اجرای آن بسیار کم مورد استفاده قرار گرفته است. روش دوم، روش برآورد غیرمستقیم با استفاده از آمار و اطلاعات موجود است. تکنیک اجرای این روش توسط نسبت مکانی (Location Quotient) میسر می‌شود. در این تکنیک عمدتاً متغیر اشتغال استفاده شده و فعالیتهای مختلف منطقه را با هر درجه‌ای از ریزشدهن فعالیتهای می‌توان با مرجع بزرگتری مقایسه کرد (نورکلیمف، ۱۹۸۳؛ گیسون و واردن، ۱۹۸۱ به نقل از

صباغ کرمانی، ۱۳۷۷: ۶۶). این روش چندان نیاز به گردآوری جامع اطلاعات و آمار ندارد و فقط وسیله‌ای است برای مقایسه سهم نسبی یک فعالیت ویژه در منطقه با سهم نسبی آن فعالیت در سطح ملی (اشکوری، ۱۳۸۵: ۱۰۵). در صورتی که این نسبت بزرگتر از یک باشد، صنعت پایه‌ای محسوب می‌شود. اگر این نسبت کوچکتر از یک باشد، صنعت غیرپایه‌ای و در صورتی که مساوی یک باشد، خودکفا تفسیر می‌شود. لازم به ذکر است که صادرات منطقه برای بخش‌هایی که نسبت مکانی کمتر از یک دارند، معمولاً صفر در نظر گرفته می‌شود. رابطه نسبت مکانی را می‌توان به صورت ذیل نشان داد:

$$LQ_i = \frac{\frac{e_i}{\sum e_i}}{\frac{E_i}{\sum E_i}}$$

$$e_i = \text{اشتغال منطقه در صنعت } i$$

$$\sum e_i = \text{کل اشتغال منطقه}$$

$$E_i = \text{اشتغال کشور در صنعت } i$$

$$\sum E_i = \text{کل اشتغال کشور}$$

با استفاده از این روش، نسبت مکانی بخش خدمات شهر سبزوار در سال ۱۳۷۵ نسبت به کل کشور ۱/۴۵ به دست آمده است که برتری فعالیت‌های بخش خدمات را در شهر سبزوار نسبت به کل کشور تأیید می‌کند. با توجه به این که ترکیب شاغلین در بخش‌های مختلف اقتصادی در مناطق شهری و روستای تفاوت چشمگیری را نشان می‌دهد، منطقی‌تر آن است که این نسبت را در شهر سبزوار در مقایسه با نقاط شهری کشور محاسبه کنیم که در این حالت ضریب به دست آمده برای بخش خدمات شهر سبزوار ۱/۱ و برای زیر بخش بازرگانی و تجارت ۱/۲۵ به دست آمده است. محاسبه این ضرایب برای سال ۱۳۸۵ در بخش‌های سه‌گانه اقتصادی گویای این واقعیت است که برای بخش کشاورزی این شاخص برابر با ۱/۱۲۵ بوده است که نشان دهنده مزیت نسبی شهر سبزوار در فعالیت‌های کشاورزی نسبت به کل کشور است و ضرورت سرمایه‌گذاری در بخش صنایع تبدیلی کشاورزی و توسعه بازرگانی محصولات کشاورزی را ضروری می‌سازد. برای بخش خدمات نیز شهر سبزوار دارای مزیت نسبی نسبت به نقاط شهری کشور بوده است و ضریب این شاخص برابر با ۱/۰۵ بوده است که با توجه به سابقه دور و دراز شهر سبزوار در فعالیت‌های تجاری و بازرگانی و وجود مرکزیت سیاسی شهرستان و مراکز علمی و آموزشی در آن، چندان تعجب‌آور نیست. اما برای بخش صنعت این نسبت کمتر از یک بوده

است (برابر با ۰/۹۲) و نشان می‌دهد که شهر سبزوار جهت فعالیتهای صنعتی نسبت به نقاط شهری کشور دارای مزیت نسبی نیست.

اما جهت تحلیل، بهتر این است که این ضریب را برای کلیه گروههای فعالیتی زیربخش سه گروه عمده به دست آورد تا بدین ترتیب مشخص شد که وضعیت اقتصادی شهر سبزوار در گروههای فعالیتی در مقایسه با نقاط شهری استان خراسان رضوی و نقاط شهری کل کشور چگونه است.

در این پژوهش برای کسب این اطلاعات از اطلاعات سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ استفاده شده است. محاسبه ضریب L.Q برای شهر سبزوار و نقاط شهری استان خراسان رضوی حکایت از این دارد که در زیربخشهای عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری، موتور سیکلت و کالاهای شخصی با ضریب ۱/۰۶، ساختمان با ضریب ۱/۰۶، آموزش با ضریب ۱/۴۷ و حمل و نقل و ارتباطات با ضریب ۱/۱۷، این شهر دارای مزیت نسبی است و همچنین در زیربخشهای اداره امور عمومی، دفاع و تامین اجتماعی، واسطه‌گری مالی و کشاورزی به ترتیب با ضریب ۰/۹۹، ۰/۹۸ و ۰/۹۲ در موقعیت نسبتاً خوبی قرار دارد و در سایر زیربخشها دارای مزیت نسبی نمی‌باشد.

در بخش آموزش به دلیل وجود مراکز آموزش عالی متعدد عدد ۱/۴۷ قابل قبول می‌باشد. برای بخش حمل و نقل و ارتباطات نیز گفتنی است که به واسطه عدم وجود راه آهن در شهر سبزوار، عمده ارتباطات شهر سبزوار توسط پایانه‌های حمل و نقل صورت می‌گیرد که عدد ۱/۱۷ برای این بخش نیز پذیرفتنی است. یکی از بخشهایی که با توجه به موقعیت گردشگری شهر سبزوار انتظار می‌رفت دارای مزیت نسبی باشد و نسبت مکانی آن بیش از یک باشد، بخش هتل و رستوران است که متأسفانه نسبت مکانی آن ۰/۵۴ به دست آمد. این امر نشان از عدم توجه مسئولین به مزیت‌های نسبی و امکانات و پتانسیل‌های شهر سبزوار در بخش گردشگری است. در بخش کشاورزی نیز با توجه به موقعیت طبیعی منطقه و سابقه بازرگانی و تجاری شهر سبزوار، نسبت مکانی به دست آمده تعجب‌آور نیست.

ضریب L.Q در سال ۱۳۸۵ برای شهر سبزوار و نقاط شهری کل کشور نیز مورد محاسبه قرار گرفت. تحلیل این ضریب نشان از این دارد که در سال ۱۳۸۵ از میان زیربخشهای فعالیتی بخش‌های سه‌گانه اصلی، کشاورزی، ساختمان، عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر وسایل نقلیه

موتوری، موتورسیکلت و کالاهای شخصی، حمل و نقل و ارتباطات، آموزش و سایر فعالیتهای خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی به ترتیب با ضرایب ۱/۱۳، ۱/۱۵، ۱/۱۸، ۱/۰۶، ۱/۶۰، ۱/۳۵ در شهر سبزوار نسبت به نقاط شهری کشور دارای مزیت نسبی هستند که عمده آنها با زیربخشهای استانی مشابه هستند. زیربخش واسطه‌گری مالی نیز در مقایسه شهر سبزوار نسبت به نقاط شهری کشور همانند نقاط شهری استان خراسان رضوی در وضعیت نسبتاً مناسبی قرار دارد که شاید بی ارتباط با سابقه تجاری شهر سبزوار در سطح استان خراسان و کشور نباشد. قرار گرفتن بخش کشاورزی در وضعیت دارای مزیت نسبی شاید نشان از سقوط بخش کشاورزی نسبت به استان خراسان و شهر سبزوار طی این دهه باشد.

جدول ۴: ضریب L.Q بین شهر سبزوار و نقاط شهری خراسان رضوی در سال ۱۳۸۵

L.Q	گروه فعالیتی	L.Q	گروه فعالیتی
۰/۹۸	واسطه‌گری مالی	۰/۹۲	کشاورزی
۰/۶۵	مستغلات، اجاره و فعالیتهای کسب و کار	۰/۵۳	استخراج معدن
۰/۹۹	اداره امور عمومی، دفاع و تامین اجتماعی	۰/۵۵	آب، برق و گاز
۰/۴۷	آموزش	۰/۸۳	صنعت و ساخت
۰/۹۳	بهداشت و مددکاری اجتماعی	۱/۰۶	ساختمان
۰/۳۲	فعالیتهای سازمانهای دارای عضو	۱/۰۶	عمده فروشی و خرده فروشی
۰/۵۲	فعالیتهای تفریحی فرهنگی و هنری	۰/۵۴	هتل و رستوران
۰/۸۴	سایر فعالیتهای خدماتی	۱/۱۷	حمل و نقل و ارتباطات

جدول ۵: ضریب L.Q بین شهر سبزوار و نقاط شهری کل کشور در سال ۱۳۸۵

L.Q	گروه فعالیتی	L.Q	گروه فعالیتی
۰/۵۵	مستغلات، اجاره و فعالیتهای کسب و کار	۱/۱۳	کشاورزی
۰/۷۳	اداره امور عمومی، دفاع و تامین اجتماعی	۰/۲۶	استخراج معدن
۱/۶۰	آموزش	۰/۸۴	صنعت و ساخت
۰/۷۶	بهداشت و مددکاری اجتماعی	۰/۵۲	آب، برق و گاز
۱/۳۵	سایر فعالیتهای خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی	۱/۱۵	ساختمان
۰/۰۰	فعالیت خانوارهای معمولی دارای مستخدم و ...	۱/۱۸	عمده فروشی و خرده فروشی
۰/۰۰	سازمانها و هیأتهای برون مرزی	۰/۷۴	هتل و رستوران
۰/۰۰	دفاتر مرکزی	۱/۰۶	حمل و نقل و ارتباطات
۰/۰۹	فعالیتهای نامشخص و اظهار نشده	۰/۸۹	واسطه‌گری مالی

مأخذ جدول: محاسبات نگارندگان

در ادامه با استفاده از مدل اقتصاد پایه به پیش‌بینی تعداد شاغلین شهر سبزوار تا افق ۱۳۹۵ خواهیم نمود. برای شهر سبزوار ابتدا اشتغال پایه در گروه‌های فعالیتی مختلف از طریق نسبت محلی یا L.Q برای سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ محاسبه گردید تا تعداد شاغلین بخش‌های پایه و غیرپایه شناسایی گردد. به دنبال شناسایی شاغلین بخش پایه در سالهای فوق‌الذکر از طریق رابطه (۱) و (۲) اقدام به پیش‌بینی اشتغال پایه برای سال ۱۳۹۵ شد. در این رابطه از اطلاعات اشتغال پایه دوره‌های گذشته و محاسبه نرخ تغییرات استفاده شده است.

$$r = \frac{B_t - B_{t-n}}{B_{t-n}} \quad \begin{array}{l} \text{نرخ تغییرات} \\ \text{نرخ تغییرات} \\ \text{نرخ تغییرات} \end{array} \quad (1)$$

$$B_{t+n} = B_t + B_t \times r \quad (2)$$

سپس برای به دست آوردن اشتغال کل از رابطه (۳) استفاده کرده و برای پیش‌بینی اشتغال غیرپایه از رابطه شماره (۴) استفاده خواهیم نمود.

$$E_{t+n} = MB_{t+n} \quad (3)$$

$$N_{t+n} = E_{t+n} - B_{t+n} \quad (4)$$

جدول شماره ۶ نشان‌دهنده اشتغال پایه و غیرپایه و مجموع شاغلین پیش‌بینی شده برای شهر سبزوار برای سال ۱۳۹۵ است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که ضریب اشتغال پایه شهر سبزوار در سال ۱۳۸۵ برابر با ۱/۴۵ بوده است. به عبارت بهتر در برابر هر شغل پایه حدود ۱/۴۵ شغل در بخش غیرپایه وجود خواهد داشت.

جدول ۶: پیش‌بینی اشتغال شهر سبزوار برای سال ۱۳۹۵ بر اساس تئوری اقتصاد پایه

بخش فعالیتی	اشتغال پایه سال ۱۳۷۵	اشتغال پایه سال ۱۳۸۵	اشتغال غیرپایه پایه سال ۱۳۸۵	نرخ تغییرات	پیش‌بینی اشتغال پایه سال ۹۵	پیش‌بینی اشتغال غیرپایه سال ۹۵
کشاورزی	۳۷۶۲	۳۵۲۱	۰	-۰/۰۶۴	۳۲۹۶	۴۷۸۰
خدمات	۲۱۷۶۳	۳۱۸۱۶	۹۲۵۶	۰/۴۶۲	۴۶۵۱۴	۶۷۴۵۳
صنعت	۵۶۶۱	۹۳۲۷	۱۰۸۵۱	۰/۶۴۸	۱۵۳۶۶	۲۲۲۸۴
مجموع	۳۱۱۸۶	۴۴۶۶۵	۲۰۱۰۸	۰/۳۴۹	۶۵۱۷۶	۹۴۵۱۷

مأخذ: محاسبات نگارندگان.

تحلیل و پیش‌بینی اشتغال شهر با مدل تغییر سهم (Shift-Share Analysis):

روش تغییر سهم برای تحلیل و پیش‌بینی شرایط اقتصادی و اشتغال سطوح جغرافیایی، زیرمنطقه و بالاتر از شهر می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. در این روش مقیاس مرجع، مقیاس کشور یا استان گفته می‌شود که سطوح جغرافیایی مورد مطالعه با آن سنجیده می‌شود. در کشور ما به علت اینکه بجز آمار اشتغال، آمارهای ادواری موجود نیست، بنابراین از آمار اشتغال استفاده می‌شود. روش تغییر سهم تفاوت رشد بخش‌های اقتصادی شهر را در مقایسه با رشد بخش‌ها در سطح اقتصاد مرجع بررسی می‌کند. این تفاوت که ممکن است مثبت یا منفی باشد، بیانگر تغییر مکان یا جابجایی سهم اقتصاد شهر در اقتصاد مرجع است. این جابه‌جایی سهم ناشی از سه عنصر زیر می‌تواند باشد (زیاری، ۱۳۷۸: ۱۸۴):

۱. عنصر رشد اقتصاد مرجع: این عنصر کل تغییرات اشتغال در اقتصاد مرجع را نشان می‌دهد.

۲. عنصر رشد نسبی بخشهای اقتصادی در کل اقتصاد مرجع: این عنصر رشد یا نزول نسبی هر بخش اقتصاد را در کل اقتصاد مرجع اندازه‌گیری می‌کند. مثبت یا منفی بودن این سنجه به معنای صعود یا نزول آن بخش در کل اقتصاد مرجع است.

۳. عنصر عملکرد هر بخش در شهر نسبت به عملکرد همان بخش در سطح مرجع: این سنجه موقعیت رقابتی هر بخش اقتصادی شهر را در مقایسه با اقتصاد مرجع اندازه‌گیری می‌کند. مثبت بودن آن به معنای سرعت رشد بیشتر آن نسبت به کل اقتصاد مرجع و منفی بودن آن به مفهوم عقب‌ماندگی آن است!

در این مدل برای بررسی بخش‌های مختلف باید از یک نمودار استفاده کرد که شامل چهار حوزه است. حوزه I یا حوزه بخش‌های برنده، حوزه II یا حوزه بخش‌های برنده مختلط، حوزه III یا حوزه بخش‌های بازنده مختلط و حوزه IV یا حوزه بخش‌های بازنده.

در این نوشتار، برای بررسی تغییر سهم شهر سبزوار، نقاط شهری استان خراسان رضوی به عنوان اقتصاد مرجع مورد بررسی قرار گرفتند.

۱. برای اطلاعات بیشتر ر.ک: زیاری، کرامت‌الله (۱۳۷۸)، اصول و روشهای برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه یزد.

II	I
IV	III

نمودار ۳: تقسیم‌بندی حوزه‌های اقتصادی

بررسی مدل تغییر سهم سبزوار در مقایسه با نقاط شهری استان خراسان رضوی بین سالهای ۷۵-۱۳۸۵ حاکی از این است گروه‌های فعالیتی صنعت و ساخت، ساختمان، حمل‌ونقل و ارتباطات و بهداشت و مددکاری اجتماعی در حوزه بخش‌های برنده قرار گرفته‌اند. این گروه‌های فعالیتی هم در سطح اقتصاد مرجع و هم در سطح اقتصاد محلی مثبت هستند و بنابراین جزء بخش‌های برنده قرار گرفته‌اند. گروه‌های فعالیتی آموزش و اداره امور عمومی، دفاع و تأمین اجتماعی در سطح اقتصاد مرجع منفی و در سطح اقتصاد محلی مثبت بوده‌اند و بنابراین جزء بخش‌های برنده مختلط قرار گرفته‌اند. گروه‌های کشاورزی، استخراج معدن، آب، برق و گاز، عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و سایر فعالیتهای خدمات عمومی، شخصی و نامشخص در حوزه بخش‌های بازنده قرار گرفته‌اند و در نهایت گروه‌های فعالیتی هتل و رستوران، واسطه‌گری مالی و مستغلات، اجاره و فعالیتهای کسب و کار در حوزه بخش‌های بازنده مختلط قرار گرفته‌اند. این بخش‌ها در سطح اقتصاد مرجع مثبت و در سطح اقتصاد محلی منفی بوده‌اند. اطلاعات تفصیلی در جدول شماره ۷ ارائه شده است.

پس از بررسی تغییر و تحولات اقتصاد و به ویژه اشتغال شهر سبزوار با استفاده از مدل تغییر سهم، جهت برنامه‌ریزی بهتر برای آینده شهر اقدام به پیش‌بینی اشتغال برای سال ۱۳۹۵ با استفاده از مدل تغییر سهم گردید. پس از آنکه ضرایب A، B و C مشخص گردید با استفاده از رابطه زیر اقدام به پیش‌بینی اشتغال در گروه‌های عمده فعالیتی برای سال ۱۳۹۵ گردید.

$$(۵) \quad X(A+B+C) \times \text{اشتغال سال پایه در بخش } i + \text{اشتغال سال پایه در بخش } i - \text{اشتغال دوره بعد در بخش } i$$

بر اساس محاسبات انجام شده نرخ رشد کل اقتصاد مرجع (A) برای نقاط شهری خراسان رضوی برابر با ۰/۳۸۰ بوده است. پیش‌بینی صورت گرفته حاکی از این است که طی ۱۰ ساله

جدول ۷: بررسی وضعیت اقتصادی و اشتغال گروه‌های فعالیتی مختلف شهر سبزوار

در سالهای ۱۳۷۵-۱۳۸۵ بر مبنای اقتصاد مرجع (نقاط شهری خراسان رضوی)

ردیف	بخش اقتصادی	A	B	C	A + B + C	پیش‌بینی اشتغال سال ۱۳۹۵
۱	کشاورزی	۰/۳۸۰	-۰/۰۹۹	-۰/۳۴۵	-۰/۰۶۴	۳۲۹۵
۲	استخراج معدن	۰/۳۸۰	-۰/۱۱۱	-۰/۰۷۸	۰/۱۹۱	۱۶۳
۳	صنعت و ساخت	۰/۳۸۰	۰/۱۵۳	۰/۰۷۵	۰/۶۰۹	۱۶۴۹۳
۴	آب، برق و گاز	۰/۳۸۰	-۰/۰۱۸	۰/۰۷۰	۰/۴۳۲	۶۶۰
۵	ساختمان	۰/۳۸۰	۰/۰۸۳	۰/۱۸۴	۰/۶۴۸	۱۵۳۶۷
۶	عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و ...	۰/۳۸۰	۰/۰۸۵	۰/۰۸۱	۰/۳۸۴	۱۸۵۰۴
۷	هتل و رستوران	۰/۳۸۰	۰/۸۲۲	۰/۶۶۷	۰/۵۲۶	۸۳۶
۸	حمل و نقل و ارتباطات	۰/۳۸۰	۰/۳۵۹	۰/۰۵۷	۰/۷۹۶	۱۳۱۲۶
۹	واسطه‌گری مالی	۰/۳۸۰	۰/۳۳۲	۰/۱۱۲	۰/۶۰۰	۱۷۰۲
۱۰	مستغلات، اجاره و فعالیتهای کسب و کار	۰/۳۸۰	۰/۸۷۴	۰/۴۰۵	۰/۸۴۹	۱۹۰۵
۱۱	اداره امور عمومی، دفاع و تامین اجتماعی	۰/۳۸۰	۰/۵۵۹	۰/۴۶۸	۰/۲۹۰	۶۲۵۸
۱۲	آموزش	۰/۳۸۰	۰/۲۳۹	۰/۱۹۲	۰/۳۳۳	۱۱۷۸۹
۱۳	بهداشت و مددکاری اجتماعی	۰/۳۸۰	۰/۰۲۹	۰/۲۵۴	۰/۶۶۳	۲۶۹۱
۱۴	سایر فعالیتهای خدمات عمومی، اجتماعی و نامشخص	۰/۳۸۰	-۰/۰۲۴	-۰/۱۰۸	۰/۲۴۸	۳۰۴۲
مجموع						۹۵۸۳۱

مأخذ: سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۷۵ و ۸۵ و محاسبات نگارندگان.

۸۵-۹۵ در شهر سبزوار ۳۱۰۵۹ شغل ایجاد خواهد گردید. بخش کشاورزی طی این ۱۰ سال با کاهش تعداد شاغلین روبرو خواهد بود و تعداد شاغلین آن از ۳۵۰۱ به ۳۲۹۵ نفر کاهش خواهد یافت. شاغلین بخش خدمات از ۴۱۰۷۳ به ۵۹۸۵۲ نفر خواهد رسید که افزایش ۱۸۷۷۹ نفری را شاهد خواهد بود و شاغلین بخش صنعت از ۲۰۱۷۸ به ۳۲۶۸۳ نفر خواهد رسید که شاهد افزایش

۱۲۵۰۵ نفری خواهد بود. به عبارت بهتر در سال ۱۳۹۵ از کل شاغلین شهر سبزوار ۳/۴ درصد در بخش کشاورزی، ۳۴/۱ درصد بخش صنعت و ۶۲/۵ درصد در بخش خدمات مشغول خواهند بود. البته این در صورتی است که بخش صنعت بتواند با همین نرخ رشد دهه ۷۵-۱۳۸۵ فعالیت نماید و در غیر اینصورت پیش‌بینی می‌شود که بخش خدمات نسبت بیشتری از کل شاغلین را به خود اختصاص دهد.

آزمون فرضیه‌ها

فرضیه اول: بررسی‌ها و یافته‌های تحقیق براساس استفاده از دیاگرام سه‌گوش ژرژشابو و بوژوگاریه نشان داد که نقش شهر سبزوار در سالهای ۳۵-۱۳۵۵ نقشی بازرگانی بوده است، اما طی سالهای ۶۵-۱۳۸۵ این نقش تبدیل به نقشی خدماتی شده است که نشان‌دهنده افول موقعیت اقتصادی و بازرگانی شهر سبزوار در سطح ملی و منطقه‌ای است. همچنین نسبت شاعلیت در بخش خدمات در شهر سبزوار در طی سه دهه اخیر همواره رو به کاهش بوده، به طوری که از ۶۵/۱ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۶۳/۴ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده است و پیش‌بینی شده که در سال ۱۳۹۵ به حدود ۶۲/۶ درصد برسد.

فرضیه دوم: با توجه به قرارگیری شهر سبزوار در مسیر حرکت زائرن و گردشگران بارگاه امام رضا^(ع)، انتظار می‌رود که بخش گردشگری یکی از بخش‌های اصلی اقتصادی شهر سبزوار باشد و در واقع بایستی این فعالیت در این شهر فعالیتی پایه‌ای باشد. اما بررسی‌ها نشان دادند که نسبت مکانی بخش هتل و رستوران که از اصلی‌ترین فعالیت‌های مرتبط با گردشگری است، در سال ۱۳۸۵ در این شهر ۰/۵۴ به دست آمده است که نشان از عدم استفاده مدیران شهری از مزیت‌های نسبی بخش گردشگری در این شهر است.

فرضیه سوم: بررسی‌های حاصل از مقایسه طولی و عرضی ایزارد طی سالهای ۷۵-۱۳۸۵ نشان دادند که تنها بخش صنعت نسبت به متوسط رشد اقتصادی ملی در وضعیت بهتری قرار دارد. اما بخش‌های کشاورزی و خدمات نسبت به متوسط رشد اقتصادی ملی در وضعیت پایین‌تری بوده است. اما متوسط رشد اقتصادی شهر سبزوار با متوسط رشد اقتصادی نقاط شهری خراسان رضوی برابری می‌کند و تفاوت چندانی بین آنها وجود ندارد.

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی‌های نشان دادند که شهر سبزوار در طی سالیان گذشته همواره دارای رشد جمعیتی بالایی بوده و این شهر توانسته است جایگاه خود را به عنوان شهر دوم خراسان رضوی حفظ کند. جوانی بالای جمعیت و نرخ بیکاری نزدیک به ۱۰ درصدی از جمله مشکلات اساسی پیش روی برنامه‌ریزان این شهر خواهد بود. نقش این شهر طی شش دهه گذشته از نقشی بازرگانی به نقشی خدماتی تبدیل شده است که نشان‌دهنده کاهش نقش سنتی شهر در سطح استان و کشور است. یافته‌های حاصل از ترسیم مدل طولی و عرضی ایزارد بیانگر این موضوع است که به واسطه رونق فعالیتهای ساختمانی طی دهه اخیر و رونق فعالیتهای معدنی، بخش صنعت در این شهر نسبت به کشور دارای رشد بیشتری بوده است. اما بخش‌های خدمات و کشاورزی نسبت به کشور دارای رشد پایین‌تری بوده‌اند.

بررسی مدل اقتصاد پایه و نسبت مکانی در شهر سبزوار روشن ساخت که در سال ۱۳۸۵ بخش کشاورزی و خدمات به ترتیب با ۱/۱۲۵ و ۱/۰۵ دارای جنبه پایه‌ای بوده‌اند و در زیربخش‌های صنعت نیز بخش ساختمان دارای جنبه پایه‌ای بوده است. محاسبه ضریب L.Q برای شهر سبزوار و نقاط شهری استان خراسان رضوی حکایت از این دارد که در زیربخش‌های عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر وسایل نقلیه موتوری، موتور سیکلت و کالاهای شخصی با ضریب ۱/۰۶، ساختمان با ضریب ۱/۰۶، آموزش با ضریب ۱/۴۷ و حمل و نقل و ارتباطات با ضریب ۱/۱۷، این شهر دارای مزیت نسبی است و همچنین در زیربخش‌های اداره امور عمومی، دفاع و تأمین اجتماعی، واسطه‌گری مالی و کشاورزی به ترتیب با ضریب ۰/۹۹، ۰/۹۸ و ۰/۹۲ در موقعیت نسبتاً خوبی قرار دارد و در سایر زیربخش‌ها دارای مزیت نسبی نیست.

یافته‌های تحقیق حاکی از این هستند که متأسفانه به علت عدم وجود طرح‌های بالادستی و برنامه‌ریزی یکپارچه و درازمدت، از پتانسیل‌ها و مزیت‌های نسبی در بخش‌هایی چون گردشگری، آموزش به ویژه آموزش عالی، بخش بازرگانی و تجاری و صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی استفاده نشده است. با توجه به وجود نرخ بیکاری ۹/۶ درصدی شهر در سال ۱۳۸۵ و همچنین قرار گرفتن حدود نیمی از جمعیت شهر در گروه سنی زیر ۲۵ سال و در جهت بهره‌گیری از قابلیت‌های خیل عظیم جمعیت باسواد و دارای تحصیلات عالی در شهر، ضروری است با شناسایی دقیق مزیت‌های نسبی شهر، در جهت بهره‌گیری بهتر از آنها تلاش شود.

- بر این اساس راهبردهای کلانی که بایستی در آینده بیشتر مورد توجه قرار گیرد، عبارتند از:
- تهیه و اجرای طرحهای آمایش سرزمینی در مقیاس منطقه‌ای برای شناسایی مزیت‌های نسبی و پتانسیل‌های بالقوه منطقه در راستای جلوگیری و کاهش روند مهاجرت‌های روستاشهری و ایجاد تعادل‌های ناحیه‌ای و جلوگیری از مهاجرت بیکاران نواحی روستایی اطراف به شهر سبزوار.
 - بررسی و تحلیل چندی و چونی بخش گردشگری در محدوده شهر سبزوار و تهیه طرح راهبردی شهر سبزوار با نگرشی ویژه به پتانسیل‌های گردشگری شهر.
 - بهره‌گیری از پتانسیل‌های بالقوه موجود در شهر سبزوار در بخش آموزش به ویژه آموزش عالی با برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در راستای تبدیل این شهر به مرکزی علمی و پژوهشی و دانشگاهی در سطح استان و کشور.
 - ایجاد مشوق‌های قانونی و مالی برای تشویق سرمایه‌گذاران بخش خصوصی جهت سرمایه‌گذاری در بخش‌های اقتصادی به ویژه حوزه گردشگری و صنایع تبدیلی در بخش کشاورزی.

منابع

۱. ایزارد، والتر (۱۳۵۷)، روشهای تحلیل منطقه‌ای، ترجمه داریوش کاظم‌زاده صمیمی، انتشارات دانشگاه ملی ایران (شهید بهشتی)، جلد اول، تهران؛
۲. حکمت‌نیا، حسن؛ موسوی، میرنجف (۱۳۸۵)، کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، انتشارات علم نوین، چاپ اول، یزد؛
۳. زیاری، کرامت‌الله (۱۳۸۰)، بررسی، تحلیل و برنامه‌ریزی اشتغال در استان یزد، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۱، صص ۸۹-۱۰۷؛
۴. زیاری، کرامت‌الله (۱۳۷۸)، اصول و روشهای برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه یزد، چاپ دوم، یزد؛
۵. زیاری، کرامت‌الله (۱۳۸۳)، مکتب‌ها، نظریه‌ها و مدل‌های برنامه و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات دانشگاه یزد، چاپ اول، یزد؛
۶. سبحانی، حسن؛ درویشی، باقر (۱۳۸۴)، بررسی مزیت‌های نسبی و تحلیل ساختاری اشتغال در استان ایلام، فصلنامه تحقیقات اقتصادی، شماره ۷۴، صص ۱۵۹-۱۸۷؛
۷. صباغ کرمانی، مجید (۱۳۷۷)، تمرکز نسبی اشتغال در فعالیتهای صنعتی استانهای کشور (کاربرد مدل اقتصاد پایه)، پژوهشنامه بازرگانی، سال پنجم، شماره ۱۷، صص ۶۳-۸۵؛
۸. صباغ کرمانی، مجید (۱۳۸۰)، اقتصاد منطقه‌ای (تئوریا و مدلها)، انتشارات سمت، چاپ اول، تهران؛
۹. صرافی، مظفر (۱۳۷۷)، مبانی برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، چاپ اول، تهران؛
۱۰. صفایی، علی (۱۳۸۲)، اقتصاد شهری پویا، مدیریت شهری کارا، ماهنامه شهرداریها، سال پنجم، شماره ۵۳، صص ۱۸-۲۱؛
۱۱. عسگری، علی (۱۳۸۰)، نقش شهرها در بهره‌وری و رشد اقتصاد ملی، فصلنامه مدیریت شهری، سال دوم، شماره ۷، صص ۱۰-۱۷؛
۱۲. فرهودی، رحمت‌الله؛ محمدی، اکبر (۱۳۸۵)، تحلیل و پیش‌بینی اشتغال در شهر سنندج با استفاده از مدل تغییر سهم، ضریب مکانی و ضریب جینی، پژوهشهای جغرافیایی، شماره ۵۵، صص ۱۸۹-۲۰۲؛
۱۳. فرید، یدالله (۱۳۷۵)، جغرافیا و شهرشناسی، انتشارات دانشگاه تبریز، چاپ چهارم، تبریز؛
۱۴. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۳۵ شهرستان سبزوار؛
۱۵. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۴۵ شهرستان سبزوار؛
۱۶. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۵۵ شهرستان سبزوار؛

۱۷. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۶۵ شهرستان سبزوار؛
۱۸. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۷۵ شهرستان سبزوار؛
۱۹. مصری نژاد، شیرین؛ ترکی، لیلا (۱۳۸۳)، تجزیه و تحلیل ساختار اشتغال در بخش‌های عمده اقتصادی مناطق شهری ایران در طی دوره ۷۲-۸۲ (رهیافت تغییر سهم و شاخص نسبت مکانی)، پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی، سال چهارم، شماره پانزدهم، ۱۱۰-۱۲۷؛
۲۰. معصومی اشکوری، سیدحسن (۱۳۸۵)، اصول و مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات پیام، چاپ سوم، تهران؛
۲۱. هاشمی، سید مناف (۱۳۸۸)، یادداشت مدیر مسوول، فصلنامه اقتصاد شهر، سال اول، شماره اول، صص ۲؛

22. Armstrong. H and j. Taylor (1993), regional economics and Policy, Harvester and Wheat Sheaf, Great Britin;
23. Available at www.Sci.org.ir;
24. Cohen, Barney, . "Urbanization in developing countries: Current trends, future projections, and key challenges for sustainability"(2005), Technology in Society xx, PP.1-18;
25. Gibson, L. j and M. R. Worden (1981), Estimating the Economic base Multiplier, Economic Geography, Vol. 57;
26. Hinojosa. R and A.J Rios (1991), Constructing economic base model for developing countries: lessons from a case study in panama, international regional review, Vol 14, No 2, pp 149-162;
27. Norcliffe, G. B (1983), Using Location Quotient to Estimate the Economic Base and Trade Flows, Regional Studies, Vol. 14, PP 161-168;
28. Weiss s. and Gooding E.(1986), Estimation of deferential Employment Multipliers in a small regional economy, land economics.